

Československo-sovietske vzťahy v školstve a pedagogike v rokoch 1934–1935

PhDr. STANISLAV HURČÍK, CSc.,
Ústav marxizmu-leninizmu SVŠT, Bratislava

Nadviazanie diplomatických stykov medzi Československom a Sovietskym zväzom 9. júna 1934 prijala pokroková verejnosť s veľkým uznaním a sympatiami. Týmto aktom vyvrcholil boj za právne uznanie Sovietskeho zväzu, po ktorom sa začalo nové obdobie rozvoja politických, hospodárskych a kultúrnych stykov medzi Československom a Sovietskym zväzom. Naše učiteľské hnutie mohlo vo väčšej miere nadväzovať pedagogické styky a zároveň propagovať sovietskú školu a pedagogiku. Utvorili sa priaznivejšie podmienky na organizovanie učiteľských zájazdov, študijných kurzov a výmenu pedagogickej literatúry. S tým súvisela aj pokroková orientácia učiteľov na obranu republiky.

V tomto období zintenzívňuje svoju činnosť Spoločnosť pre hospodárske a kultúrne zblíženie so Sovietskym zväzom. Táto organizácia pokračuje v rozvíjaní pekných tradícií a všestranných stykov. Spracúva materiály zo života sovietskej spoločnosti a zameriava sa najmä na rozmanité formy propagácie života v Sovietskom zväze. Významnú úlohu zohrávajú učitelia, ktorí svojou publikačnou činnosťou oboznamujú širokú verejnosť s rozvojom sovietskej školy a pedagogiky. Okrem toho v učiteľských spolkoch vzbudzujú záujem o hlbšie poznanie Sovietskeho zväzu a významne sa podieľajú na organizovaní veľkých zájazdov. Priekopnícka úloha v popularizácii sovietskeho života patrí Socialistickému združeniu učiteľov, okolo ktorého sa sústreďujú komunistickí a ostatní ľavicovo orientovaní učitelia. Zásluhou Zdeňka Nejedlého, ktorý od konca roku 1933 vedie „Učiteľské noviny“, čoraz častejšie sa píše o sovietskej škole a pedagogike.

Bezprostredne spoznávať sovietskú spoločnosť umožňovali predovšetkým učiteľské zájazdy. Naši učitelia sa nielenže presvedčili o skutočnom stave sovietskej školy a pedagogiky, ale začali aj opravovať svoje názory na túto problematiku a vyjadrovať obdiv a uznanie sovietskym učiteľom a pedagógom. Okrem Socialistického združenia učiteľov, ktoré zorganizovalo prvý zájazd v roku 1930, začínajú prejavovať záujem o cesty do Sovietskeho zväzu aj o-

statné učiteľské organizácie — Zemský ústredný spolok jednôt učiteľských v Čechách, Zväz československého učiteľstva a Ústredný spolok jednôt učiteľských na Morave. Ich pokusy sa však stretávali s odporom vládnúcej buržoázie, ktorá v období veľkej hospodárskej krízy odmietala styky učiteľských organizácií so Sovietskym zväzom.¹

Ústredný spolok jednôt učiteľských na Morave sa pokúsil zorganizovať študijnú cestu do Sovietskeho zväzu už v rokoch 1931 — 1932. Na príprave spolupracovali aj učelia a pedagógovia zo Zväzu československého učiteľstva. Cesta do Sovietskeho zväzu mala odborný charakter a jej cieľom bolo hlbšie spracovanie základných otázok školskej a výchovnej práce pre potreby širokej učiteľskej verejnosti. Okresné jednoty ÚSJU na Morave vyjadrovali podporu organizátorom cesty, pretože v nadväzovaní stykov so sovietskym prostredím videli i možnosti bezprostredného poznania výstavby socialistickej spoločnosti.

Pripravovaným zájazdom sa veľmi dôkladne zaoberalo predsedníctvo ÚSJU na Morave na svojom zasadnutí 15.—16. 1. 1932. V správe zo schôdze sa uvádzalo, že „vybavovanie študijného zájazdu do Sovietskeho zväzu je v plnom prúde“.² Na zájazd, ktorý sa mal uskutočniť v lete roku 1932, sa prihlásilo 18 učiteľov a 6 osôb neučiteľského povolania.³ Účasť prisľúbil aj predseda Zväzu československého učiteľstva Vojta Beneš. Po dlhých vyjednávaniach s Ministerstvom zahraničných vecí sa zájazd do Sovietskeho zväzu neuskutočnil. Vládnúca buržoázia zvyšovala napätie v politickej, hospodárskej a kultúrnej oblasti. Protisovietske kampane, ktoré v čase veľkej hospodárskej krízy narastali, znemožnili uskutočnenie zájazdu a viedli k obmedzovaniu kultúrnych a školských stykov.⁴

Pokrokové sily československej spoločnosti sa nevzdávali boja za nadviazanie všestranných stykov. Proces boja za právne uznanie Sovietskeho zväzu vyvrcholil v roku 1934, najmä po udalostiach v Nemecku, kde fašizmus uchoopil politickú moc. Normalizácia vzťahov so Sovietskym zväzom významnou mierou zasiahla do pedagogických stykov a znamenala začiatok hromadných učiteľských zájazdov.

V júli 1934 zorganizoval Ústredný spolok jednôt učiteľských na Morave 30-členný zájazd školských a kultúrnych pracovníkov do Leningradu, Moskvy, Charkova, Dneprogesu a Kyjeva. Zúčastnili sa na ňom učelia ľudových a meštianskych škôl, stredoškolskí profesori a poprední predstavitelia ÚSJU na Morave. Tento zájazd, ktorý viedol profesor dr. Jan Uher z Brna, sa uskutočnil v dňoch 4. 7.—21. 7. 1934.⁵ V dejinách československo-sovietskych vzťahov to bol prvý skupinový zájazd uskutočnený bezprostredne po nadviazaní diplomatických stykov.

Z významných osobností moravského učiteľského hnutia sa na zájazde zúčastnili: starosta ÚSJU na Morave Antonín Roupec, vedúci exkurzného odboru Josef Krejčík, jednatel spolku František Břenek, predseda Ústredného spolku sliezkeho učiteľstva na Morave Gustav Kořený a starosta uherskohradištskej okresnej učiteľskej organizácie ÚSJU na Morave Ladislav Vlček. Spolu s nimi cestovala aj akademická maliarka Helena Bochořáková-Dittrichová s manželom Vladimírom Bochořákom, ktorí sa zaujímali o výtvarnú výchovu v sovietskych školách.

Hoci sa zájazd uskutočnil cez školské prázdniny, jeho účastníci získali veľa informácií v rozhovoroch so sovietskymi školskými pracovníkmi. V Leningrade navštívili modernú desaťročnú strednú školu. Sprevádzal ich zástupca Komisariátu ľudovej osvety RSFSR A. V. Popov. Naši učitelia sa oboznámili so systémom sovietskych školských, osvetových a kultúrnych inštitúcií a s prípravou mladej generácie na učiteľské povolanie. Zaujal ich najmä rozvoj neúplných sedemročných a úplných desaťročných stredných škôl, ktorým sovietska vláda v období prvých päťročníc venovala mimoriadnu pozornosť.

Vedúci zájazdu prof. dr. Jan Uher vyjadril veľký obdiv nad otvoreným prístupom sovietskych školských pracovníkov k riešeniu zložitých otázok organizačnej a obsahovej prestavby školy. Mohol porovnávať budovanie sovietskej školy v podmienkach socialistickej výstavby so západoeurópskymi a americkými školami, ktoré už poznal zo svojich pobytov. Jana Uhra upútalo najmä úsilie spájať školu so životom a zabezpečiť všestranný rozvoj žiakovej osobnosti. Z toho vyvodil aj postavenie sovietskej školy v spoločnosti: „Škola a život je totéž, nemajú byť stavěny proti sobě, nýbrž vedle sebe. Dnes už každý žák ve škole se učí poznávat různé procesy hospodářského života, a to teoreticky i prakticky. Ve škole nemá být vychováván řemeslník, nýbrž všestranně vyvinutý člověk připravený dobře pro život, aby se mohl zařadit do výrobního procesu.“⁶

Hlavné poslanie školy videl v starostlivosti o teoretické vzdelávanie, ktoré nadobudlo po vydaní uznesenia „O začiatkovej a strednej škole“ v r. 1931 významné postavenie. Za rovnako dôležitú pokladal pracovnú a polytechnickú výchovu, výchovu k internacionalizmu a sovietskemu vlastenectvu. Od zástupcov Komisariátu ľudovej osvety RSFSR získal cenné informácie aj o mravnej, estetickej a telesnej výchove. Po osobných skúsenostiach a rozhovoroch s leningradskými, moskovskými a kyjevskými učiteľmi vyjadril Jan Uher uznanie obetavej práci sovietskych učiteľov.⁷

Československí učitelia navštívili v Moskve Polytechnický ústav, Ústav pre umeleckú výchovu a Štátne detské divadlo. V divadle sa oboznámili s prácou režisérky a spisovateľky Natálie Sacovej, známej z mnohých vystúpení v Československu. Nazreli do problematiky tvorby detského divadla, baletu a hudby a uvedomili si ich hlbšie súvislosti s výchovným pôsobením. Záujem našich učiteľov o výchovné a kultúrne zariadenia bol veľký. S mimoriadnou pozornosťou si prezreli Domov detí a Park kultúry, ktoré umožňovali deťom všestranne využívať voľný čas. Videli tam nielen ukážky prác záujmových krúžkov a rôznych hier, ale aj spevácke a tanečné vystúpenia. V bohatej výchovnej činnosti vystupovala do popredia cieľavedomá práca učiteľov, ktorá vzbudzovala obdiv účastníkov zájazdu.⁸ Pobyt v Moskve sa skončil návštevou kultúrnych pamiatok, galérií a výstav.

Na záver cesty sa československí učitelia zastavili v Charkove, Dneprogese a Kyjeve. Stretnutie našich a ukrajinských učiteľov viedlo k nadviazaniu užšej spolupráce, ktorá sa uskutočňovala výmenou odbornej pedagogickej literatúry a školských výstav. Na Komisariáte ľudovej osvety Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky dohodli vedúci činitelia ÚSJU na Morave zájazd našich učiteľov na rok 1935. Tým sa splnili ciele cesty moravských učiteľov, kto-

ré otvorili možnosti poznania sovietskej školy a výchovy aj ďalším učiteľom, pedagógom a školským pracovníkom.⁹

Zájazd moravských učiteľov do Sovietskeho zväzu mal veľký ohlas v širokej učiteľskej verejnosti. Účastníci zájazdu po návrate prednášali o sovietskej škole a pedagogike na mnohých schôdzach okresných organizácií Ústredného spolku jednot učiteľských na Morave. Besedy a prednášky v Brne, Ostrave, Opave, Hlučine a Holešove zanechali v učiteľskej verejnosti hlboké dojmy. Prednášky profesora dr. Jana Uhra, Josefa Krejčíka a Heleny Bochořákové-Dittrichovej 23. októbra 1934 pri príležitosti otvorenia klubu „Exod“ v Brne ukázali učiteľom nielen stav sovietskej školy a výchovy, ale aj život a socialistickú výstavbu krajiny. Časopis moravských učiteľov „Věstník ÚJSU v zemi Moravskoslezské“ sa o tejto udalosti vyjadril: „Okolnost, že o Sovětském svazu promluvili očití svědkové jeho výstavby, přivábila velmi četné posluchače, hlavně z řad brněnského učitelstva, kteří vděčně kvitovali, že se jim dostalo nezkráslených a nepředpojatých fakt o zemi budící úžas světa.“¹⁰

Objektívne informácie o sovietskej škole a výchove sa častejšie dostávali na stránky našej odbornej pedagogickej tlače. Koncom roku 1934 venoval „Věstník ÚJSU v zemi Moravskoslezské“ pozornosť účastníkom zájazdu, ktorí prehľadne informovali učiteľskú verejnosť o Sovietskom zväze.¹¹

S podobným zámerom napísal profesor dr. Jan Uher cestopisnú prácu „Několik pohledů na SSSR“, ktorá nie je ucelenou monografiou o sovietskej škole a pedagogike, ale umožňuje v krátkych črtách bezprostredný pohľad na školu, výchovné a kultúrne zariadenia, manželstvo, obchod, sociálnu starostlivosť a výstavbu škôl a závodov. Na školu sa pozerá s úctou, porovnáva jej vývoj so zaostalými predrevolučnými pomermi a kladne hodnotí úsilie sovietskej spoločnosti o rozvoj výchovy a vzdelávania.¹² Práca bola pomôckou pre záujemcov o cesty do Sovietskeho zväzu, aby si mohli vybrať pre svoje štúdium úsek, ktorý sa usilovali hlbšie monograficky spracovať.

V roku 1934 bol okrem spomínanej práce Jana Uhra najčítanejším dielom zborník „Škola a lidové vzdělání v SSSR“ od účastníkov predchádzajúcich zájazdov do Sovietskeho zväzu. Tento zborník vydala Spoločnosť pre hospodárske a kultúrne styky so Sovietskym zväzom. Naši učelia a pokroková verejnosť ho prijali s veľkým nadšením a sympatiami. Proti zborníku sa ozval jediný hlas v „Národním osvobození“, ktoré umožnilo sociologizujúcemu historikovi Janovi Slavikovi vyvolať polemiku o objektívnosti uverejnených článkov. Sovietske školstvo pokladal za „militaristické, klerikálne, absolutistické a privilegované“. Aby obhájil svoje tvrdenia, odvolával sa na cudzojazyčnú reakčnú literatúru a práce ruských emigrantov z revue „Russkaja škola za ru-bežom“. Jan Slavík nikdy bližšie neštudoval sovietsku školu a výchovu. Nepoznal pedagogiku ako vedeckú disciplínu, a preto sa nemohol dopracovať k vedeckej analýze sovietskych školských a výchovných problémov. Jeho články však boli mimoriadnou udalosťou, lebo vyšli v lete roku 1934, po výraznom zlepšení vzťahov so Sovietskym zväzom.¹³

V tomto období sa zintenzívnila aj činnosť Spoločnosti pre hospodárske a kultúrne zbliženie so Sovietskym zväzom a Zväzu priateľov ZSSR, ktorý bol obnovený po mnohých protestoch ľavicovo orientovaných kruhov českoslo-

venskej spoločnosti. Československo-sovietske styky sa rozvíjali aj zásluhou kultúrnych pracovníkov a učiteľov zoskupených okolo Zdeňka Nejedlého. V novembri 1934 zaslala Spoločnosť pre hospodárske a kultúrne zblíženie so Sovietskym zväzom ministrovi zahraničných vecí E. Benešovi memorandum „O rozširovaní stykov so ZSSR“. Žiadalo sa v ňom zriadiť ústav sovietskej kultúry v Prahe, zaviesť povinné vyučovanie ruského jazyka v stredných a vysokých školách a revidovať protisovietsky zacielené učebnice. Ďalej sa v ňom zdôrazňovala potreba vedeckého spracovania rôznych oblastí kultúry, vedy, techniky a umenia pre potreby vyučovania na vysokých školách.¹⁴

Vládnúca buržoázia memorandum neprijala, lebo sa obávala narastania sympatií k Sovietskemu zväzu u tých vrstiev, ktoré k nemu nemali ešte vyhranený vzťah.

Odmietavé postoje vládnúcich kruhov nemohli zabrániť rozvíjaniu pedagogických stykov. V októbri 1934 prijali pražskí učitelia s nadšením riaditeľku moskovského Štátneho detského divadla Natáliu Sacovú, ktorá mala počas krátkeho pobytu prednášku a besedu o svojej umeleckej a pedagogickej činnosti.¹⁵ Jej návštevu sprostredkoval komunistický učiteľ Josef Haken. Natália Sacová bola priekopníčkou sovietskeho detského divadla. Vytvorila pokusné syntetické divadlo s hudbou, baletom, tancom, spevom a citlivým spôsobom dokázala spojiť umelecké výrazové prostriedky s možnosťami účinného výchovného pôsobenia. Bola známa mnohostrannou režisérskou, umeleckou a pedagogickou činnosťou, ktorá vzbudzovala v zahraničí mimoriadny ohlas. Tvorcovia nášho detského divadla čerpali z jej tvorby cenné podnety, ktoré využívali aj v literárnej tvorbe. Počas zájazdov do Sovietskeho zväzu nevynechali naši učitelia ani jednu príležitosť na návštevu tejto významnej divadelnej scény svetového významu.

Zlepšenie vzťahov so Sovietskym zväzom sa odzrkadlilo aj na Slovensku. Už 9. júna 1934 bola v Bratislave obnovená pobočka Spoločnosti pre hospodárske a kultúrne zblíženie so Sovietskym zväzom. Na ustanovujúcej schôdzi vzniklo sedem sekcií: pedagogická, študentská, vedecká, literárna, lekárska, technická a sociálnoekonomická. Za hlavnú úlohu si pobočka určila propagovať Sovietsky zväz formou prednášok, besied a výstav. Učitelia sa dožadovali poznávať sovietsku školu a pedagogiku prostredníctvom priamych stykov a očakávali, že sa uskutočnia samostatné pedagogické zájazdy.¹⁶

Záujem slovenských učiteľov o život sovietskej spoločnosti vyjadroval pedagogický časopis „Národná škola slovenská“, ktorý po normalizácii vzťahov žiadal vyslať študijnú delegáciu do Sovietskeho zväzu. Po nadviazaní diplomatických stykov zdôrazňoval úsilie objektívne vysvetľovať školské a výchovné problémy.¹⁷ Hoci študijná delegácia do Sovietskeho zväzu neodcestovala, tento časopis sa významne zaslúžil o propagáciu hromadných zájazdov do Sovietskeho zväzu medzi učiteľskou verejnosťou.

Obdobie rokov 1934–35 sa vyznačovalo narastaním záujmu o Sovietsky zväz a úsilím bezprostredne ho poznať. Vytvorili sa priaznivé podmienky na ďalšie rozvíjanie stykov našich a sovietskych učiteľov. Veľkú aktivitu vyvinuli moravskí učitelia, ktorí prostredníctvom Ústredného spolku jednôt učiteľských na Morave nadväzovali užšie styky so sovietskymi školami a výchovnými zariadeniami.

Na jar roku 1935 rozhodlo vedenie ÚSJU na návrh Vladimíra Konvičku zorganizovať učiteľský zájazd s konkrétnym odborným zameraním. Cieľom cesty bolo spoznať sovietskú školu a výchovu z hľadiska vlastných záujmov a moderných pedagogických prúdov, ktoré sa uplatňovali v pokusných školách.

Výbor ÚSJU na Morave poveril prípravnými prácami jedného spolku Josefa Mlejneka. V marci oznámil Zemskej školskej rade v Brne mená dvadsiatich účastníkov, ktorým schválili mimoriadne dovolenky. O ich účasti však rozhodlo Ministerstvo vnútra po predbežnom zisťovaní ich štátnej spoľahlivosti. V liste Prezídia zemskeho úradu v Brne sa písalo: „Zemská školní rada v Brně byla vyzvána, aby sem seznam předložila zároveň se zprávou o státní spolehlivosti každého přihlášeného účastníka. Zdejší ministerstvo by nemělo vzhledem k významu zájezdu po stránce pedagogické proti jeho uskutečnění námitek, žádá však o sdělení stanoviska. Žádá se, aby sem byla s urychlením podána správa o pořadatelích a účastnících zájezdu a zaujato stanovisko z hlediska státní bezpečnosti.“¹⁸

Jednotlivých účastníkov zájazdu schvaľovali vládne úrady v Brne, ktoré sa vyjadrovali k ich spoločenskej a politickej aktivite. V 20-člennej skupine boli zlínski pokusní učitelia Alois Bojanovský, Luisa Bojanovská, Vladimír Konvička, Otilie Konvičková, Otilie Burešová, Marie Patáková, Josef Císař (Petr Denk), učitelia ľudových škôl Jan Obhlídal, Zdenka Koblížková, Tomáš Walter, učitelia meštianskych škôl Josef Vlček, Alois Hloušek, Josef Mlejnek, Marie Dobiášová, Božena Franzová, stredoškolský profesor Josef Kepka, okresný školský inšpektor zo Záhřebu František Úlehla, riaditeľ YMCA Jaroslav Šimsa, staviteľ Josef Kučera z Brna a súkromný docent dr. Branislav Varsík z Bratislavy.¹⁹

Zájazd našich učiteľov do Leningradu, Moskvy, Charkova a Kyjeva sa uskutočnil v dňoch 15. 4. až 1. 5. 1935. Vedúci zájazdu Vladimír Konvička a Josef Mlejnek dohodli so zástupcami Spoločnosti pre hospodárske a kultúrne styky s cudzinou návštevy všetkých typov škôl, výskumných ústavov pedagogických, detských divadiel, domov umeleckej výchovy a kultúrohistorických pamiatok. Vhodný termín umožnil účastníkom zájazdu hospitovať v leningradských a moskovských školách. Hlavná pozornosť sa sústredila na systém ľudového vzdelávania (o ten predovšetkým sa zaujímala zahraničná pedagogická verejnosť).²⁰

Zájazd sa uskutočnil v období revolučných premien sovietskej školy a kritického prehodnocovania pedagogickej teórie. Pedagogická koncepcia pracovnej školy s Daltonským plánom, Winetskou sústavou a globálna metóda vo vyučovaní sa odstránili po vydaní uznesenia ÚV VKS (b) „O začiatkovej a strednej škole“ z 5. septembra 1931. Vo výchove a vyučovaní sa dôkladne analyzoval odkaz klasikov marxizmu-leninizmu a súčasne sa hľadali cesty k pokrokovým myšlienkam Pestalozziho, Herbarta, Komenského. Hlavný dôraz sa kládol na osvojenie základov vied, kolektívne vyučovanie, systém tried založený na vekových stupňoch, systém predmetov, učebných plánov, osnov, rozvrh hodín a všestrannosť výchovy a vzdelávania.²¹

Naši učitelia tieto pozitívne zmeny vítali. Porovnávali prácu v sovietskych

začiatkových a stredných školách s prácou pokusných škôl v Československu, kde sa tiež intenzívne rozvíjalo pedagogické reformné hnutie. Popredný pedagogický pokusný pracovník Vladimír Konvička sa k organizácii jednej leningradskej školy vyjadril takto: „Na pokusné škole leningradské není systému pracoven pro jednotlivé vyučovací předměty, jak je tomu např. na pokusných školách československých. Na leningradské pokusné škole je normální systém tříd. Každá třída má svoji vlastní místnost. V ní se také žáci vyučují většine vyučovacích předmětů. Je to obdobné našim normálními školám.“²²

Vladimíra Konvičku zaujali najmä didaktické výskumy a metódy výchovného pôsobenia vo vyučovaní. V oddelení prírodovedných predmetov sledoval využívanie vyučovacích pomôcok, ktoré sa po dobrých výsledkoch dostávali do vybraných, tzv. vzorových škôl a odtiaľ do pedagogickej praxe ostatných škôl. Presvedčil sa o úzkom spojení výskumnej práce s jednotlivými kategóriami škôl. V sovietskej škole sa stretol s prácou žiakov v skupinách, ktorá prevládala nad individuálnou činnosťou. Porovnával tak sovietsku školu s individualistickou prácou našich pokusných škôl. Vyučovací proces hodnotil pozitívne, pričom vyzdvihoval vyučovacie metódy učiteľovej práce. O dobrej práci v jednej z pokusných tried poznamenal: „Dobré vyučování skupinové jsme zhlédli např. v přírodovědě. Žáci v ní pracovali na základě učebnice. K ní mají ještě doplňovací četbu. Nacvičenou látku kontrolují učitelé zkoušením, testu používají velmi zřídka. Podle informací pana Popova se testy v sovětské škole dříve užívaly, nyní prý se od nich upouští a nepoužívá se jich.“²³

Záujem našich učiteľov sa sústreďoval aj na mimoškolskú činnosť sovietskych detí. V Leningrade a Moskve navštívili detské divadlá, v ktorých pracovali známi pedagógovia a režiséri Nikolaj Bachtin, Natália Sacová a Leonid Makarjev. Prácou divadelných režisérov a pedagógov sa zaoberal prekladateľ sovietskej detskej a pedagogickej literatúry Petr Denk. V Moskve sa stretol s priekopníkmi detskej literatúry Samuilom Maršakom a Vitalijom Biankim, s ktorými si roky vymieňal pedagogickú literatúru. Podobne ako Maršak aj Denk zdôrazňoval psychológiu literárneho diela a jeho syntézu vyjadrenú presnou pojmovou konštrukciou.²⁴ Po návrate približoval diela sovietskych autorov našej verejnosti a zaslúžil sa o rozvoj nových umeleckých smerov v tvorbe pre deti a mládež. S Vladimírom Konvičkom propagoval konštruktivizmus, ktorý zavádzal do ručných prác a kreslenia. Rozvíjaním nových poznatkov vo vyučovaní podnecoval v zlínskej pokusnej škole tvorivosť detí. Súčasne si však uvedomoval, že kreslenie nesmie byť samoučelným prejavom, ale má slúžiť bohatému vnímavému životu detí.²⁵ Na zájazde nadobudol skúsenosti, ktoré využíval aj v prekladateľskej a popularizačnej práci.

Účastníci zájazdu navštívili aj charkovské a kyjevské stredné školy a odborné učilištia. Zaujímali sa o hospitácie a sústavu vzdelávania učiteľov. Navštívili pedagogické inštitúty, doškolovacie kurzy a zúčastnili sa na metodických prednáškach a seminároch. Pri štúdiu sovietskej školy pozorne sledovali jej obsah, vyučovacie formy, metódy a prostriedky. Sovietske denníky a pedagogické časopisy venovali zájazdu mimoriadnu pozornosť. V Charkove privítali našich učiteľov riaditelia začiatkových, stredných a odborných škôl a zástupcovia Komisariátu ľudovej osvety. Na záver cesty poskytol vedúci zájazdu

du Vladimír Konvička denníku „Charkovskij rabočij“ rozhovor, v ktorom zhodnotil výsledky zájazdu: „Boli sme prekvapení vysokou kvalitou vyučovania v sovietskych školách a radi oboznámime širokú československú pedagogickú verejnosť, žiakov a študentov s úspechmi sovietskej školy.“²⁶

Zájazd do Sovietskeho zväzu splnil svoj cieľ. Na zasadnutí vedenia Ústredného spolku jednôt učiteľských na Morave v Brne 28. septembra 1935 sa hodnotil kladne, lebo jeho účastníci nadviazali pedagogické styky s leningradskými, moskovskými, charkovskými a kyjevskými učiteľskými organizáciami. Táto učiteľská organizácia dostávala zo Sovietskeho zväzu pedagogickú literatúru, ukážky žiackych prác a diapozitívy, ktoré sa využívali v bohatej prednáškovej činnosti.²⁷

Pedagogickú verejnosť v okresných učiteľských organizáciách ÚSJU na Morave v priebehu roka 1935 oboznamovali so sovietskou školou a výchovou poprední predstavitelia učiteľského hnutia na Morave Petr Denk, Vladimír Konvička, Josef Vlček, Alois Hloušek, Josef Mlejnek a školský inšpektor František Úlehla. Bohatú prednáškovú činnosť rozvinul po návrate jednatel' spolku Josef Mlejnek. V Telči, Třebíči, Blansku a v ďalších mestách mal 28 prednášok, ktoré dopĺňal diapozitívmi. Sovietske školstvo porovnával nielen s naším, ale aj s rakúskym a americkým, ktoré sa vyznačovalo reformnou pedagogickou činnosťou. Na prednáške v okresnej jednote ÚSJU v Telči vyjadril skúsenosti z cesty slovami: „Viděli jsme takovou práci a zařízení ve školách, že ani Vídeň je neměla. V příštích letech nebudeme se učit z Ameriky, ale podle SSSR.“²⁸

Učitelia ľudových, meštianskych, stredných a odborných škôl v Brne, Blansku, Olomouci, Orlovej, Přerove, Holešove, Uherskom Hradišti, Vyškove na Morave, Boskoviciach, Bystřici pod Hostýnem s veľkým záujmom sledovali prednášky, v ktorých účastníci zájazdu pútavo približovali sovietskú školu a pedagogiku. Prednáška Františka Úlehlu v Bystřici pod Hostýnem 20. novembra 1935 mala veľký ohlas v učiteľskej verejnosti. Svedčí o tom krátka správa vo „Věstníku ÚSJU v zemi Moravskoslezské“: „Ve výborné a široce založené přednášce načrtl referent cesty kulturního usilování ve SSSR, vnější i vnitřní organisaci a ideovou náplň sovětské školy. Pro nedostatek místa není nám možno zaznamenati některé významné rysy sovětského školství. Byla to již druhá přednáška o SSSR tohoto roku v naší jednotě. Jedno je jisto: SSSR těší se dnes velikému záujmu nejen širokých vrstev lidových, ale především československého pokrokového učitelstva.“²⁹

Po prvých úspešných prednáškach, keď sa široká učiteľská verejnosť dožadovala ďalších informácií zo sovietskej školskej a výchovnej práce, začal F. Úlehla publikovať rozsiahle príspevky do olomouckého denníka „Hlas lidu“. V dvadsiatich príspevkoch venoval mimoriadnu pozornosť organizácii školy, školskej výchove, žiackej samospráve, záujmovým krúžkom a literatúre pre deti a mládež. Naším učiteľom priblížil prácu leningradskej pokusnej školy, v ktorej sa overovali nové učebné osnovy. Jej prácu hodnotil pozitívne, pričom upozorňoval na možnosti zdokonaľovania učiteľovej práce.³⁰

O sovietskej škole a výchove písal v denníku „Národní osvobození“ Petr Denk, ktorý po zájazde publikoval niekoľko príspevkov o esteticknej výchove,

detských divadlách, pedagogickej tvorbe a vzdelávaní učiteľov.³¹ V roku 1936 zostavil Vladimír Konvička zborník „Výchovné profily SSSR“. Svojimi poznatkami zo zájazdu prispeli do zborníka Josef Vlček, Josef Mlejnek, Petr Denk a František Úlehla. Táto práca nebola ucelenou monografiou o sovietskej škole a pedagogike, ale bola zborníkom príspevkov účastníkov zájazdu o najdôležitejších oblastiach výchovy a vzdelávania. Prostredníctvom pedagogických reportáží sa naši učitelia oboznámili s rozvojom školy a výchovy v súvislosti s budovateľským úsilím sovietskej spoločnosti. Zborník „Výchovné profily SSSR“ prehľadne informoval našu verejnosť o sovietskych školských a výchovných problémoch a čiastočne nahradzoval nedostatočnú monografickú tvorbu.

Zájazd moravských učiteľov do Sovietskeho zväzu a bohatá prednášková činnosť medzi širokými vrstvami učiteľov sa odrazili vo zvýšenom záujme o ďalšie cesty a študijné pobyty. Po uzavretí spojeneckej zmluvy 16. mája 1935 nastalo obdobie intenzívnych všestranných stykov. Hlavným organizátorom hromadných letných učiteľských zájazdov bola Spoločnosť pre hospodárske a kultúrne styky so Sovietskym zväzom.³²

Učiteľské organizácie spolupracovali so Spoločnosťou pri výmene pedagogickej literatúry a organizovaní hromadných zájazdov. Na cestách a študijných pobytoch sa popri sledovaní odborných záujmov spoznávali politické, hospodárske a kultúrne pomery, čo malo vplyv na orientáciu učiteľov v boji proti narastajúcemu fašizmu.

Na jar 1935 pripravovala pedagogická sekcia Spoločnosti pre hospodárske a kultúrne styky so Sovietskym zväzom v Prahe hromadné letné zájazdy učiteľov zo všetkých typov škôl. Prostredníctvom pedagogickej tlače a pokrokových časopisov, ktoré propagovali československo-sovietske styky, sa učiteľská verejnosť dozvedela o význame a cieľoch týchto zájazdov. Ladislav Koubek, ktorý sa stal predsedom pedagogickej sekcie Spoločnosti, napísal do časopisu „Země sovětů“: „Účelem těchto zájezdů je poznati SSSR a spřáteliti se s představiteli sovětské pedagogiky. Chceme pak rozšířiti styky s nimi vzájemnou výměnou vynikajících pedagogických děl a seznámiti se navzájem se vším, co je pozoruhodného ve školství obou států. Některé speciální otázky chceme pak zpracovati podrobně, aby všichni, kdož se v obou státech zajímali o školství, měli o něm správný obraz.“³³

V júli 1935 sa uskutočnili tri veľké zájazdy do Leningradu, Moskvy, Rostova na Done, Charkova a Kyjeva, z toho prvé dva boli v dňoch 4. 7. až 26. 7., tretí 4. 7. až 18. 7. 1935. Účastníci zájazdov nedostali podporu od vládnych orgánov, preto si cestu hradili z vlastných prostriedkov.

Na treťom 22-člennom zájazde sa zúčastnili aj učitelia meštianskych škôl zo Slovenska, Ľudovít Lašán z Hnúšte a manželia Ľudmila a Jozef Baumgartnerovci z Pezinka.³⁴ Zájazd nemal odborné pedagogické zameranie. Hoci mal turistický charakter, učitelia navštívili v Moskve, Charkove a Kyjeve začiatkové a stredné školy. Zaujímali sa o prácu sovietskeho učiteľa, jeho život, záujmy a sociálne postavenie. Zájazdu venoval pozornosť Komisariát ľudovej osvety RSFSR, ktorý umožnil našim učiteľom bližšie spoznať školy, výchovné zariadenia, detské divadlá, knižnice. Mnohí názorovo nevyhranení učitelia,

ktorí cháпали sovietskú spoločnosť z pozícií meštianskych názorov, začali kriticky prehodnocovať svoje postoje, formované pod vplyvom domácich pomerov. Poznanie sovietskeho života malo vplyv na ich svetonázorovú a pedagogickú orientáciu. Po návrate prednášali účastníci zájazdu o sovietskej škole a výchove a presvedčivo propagovali revolučné myšlienky na zhromaždeniach, kde sa formovali sily na obranu republiky.³⁵

Ludovít Lašán spoznal počas zájazdu jednotnú školu a presvedčil sa o vplyve jednotnej výchovy. Už pred zájazdom študoval marxistickú literatúru a oboznamoval sa so sovietskou pedagogickou a historickou literatúrou. Často sa vracal k úspešnej ceste, z ktorej uverejňoval spomienky na nezabudnuteľné stretnutia s učiteľmi, mládežou a robotníkmi. V pobočke Zväzu priateľov ZSSR v Rimavskej Sobotě prednášal o výchove, vzdelávaní, náboženstve a sociálnych pomeroch v ZSSR. Jeho prednášková činnosť bola súčasťou boja pokrokových síl proti blížiacemu sa fašistickému nebezpečenstvu.³⁶

V tomto období zintenzívnel boj proti fašizmu. Na obranu republiky sa postavili učitelia z bývalého Socialistického združenia učiteľov, ktoré v r. 1934 zmenilo svoj názov na Učiteľskú úniu. Boli v nej sústredení komunistickí a ostatní ľavicovo orientovaní učitelia. Z príležitosti 18. výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie vydali pre našu verejnosť „Vyhlásenie o nevyhnutnosti prehlbovania priateľstva so Sovietskym zväzom“. V tomto dokumente žiadali, aby sa učitelia aktívne zapájali do demokratického frontu na obranu republiky, a propagovali myšlienky spojenectva so Sovietskym zväzom. Na čele tohto boja stála Komunistická strana Československa, ktorej výzvy k pokrokovej verejnosti našli odraz aj v učiteľskom hnutí.³⁷

Súčasťou zápasu o pokrok a obranu republiky bola činnosť Spoločnosti pre hospodárske a kultúrne styky so Sovietskym zväzom. Na jeseň r. 1935 usporiadala jej pedagogická sekcia v Prahe cyklus prednášok zo sovietskej pedagogiky. Prednášky Zdeňka Nejedlého, Karla Hanuša, Antonína Kurša a Jana Hostáňa prijala so sympatiami aj nepedagogická verejnosť.³⁸ Informácie o základných otázkach sovietskej pedagogiky dávali nádej, že v budúcnosti nájdu väčšiu publicitu a hlbšie odborné spracovanie. Zároveň mali vplyv na proces prehodnocovania názorov na školské a výchovné problémy, ktoré boli v úzkej súvislosti s ďalším rozvojom sovietskej spoločnosti.

Nadviazaním diplomatických stykov so Sovietskym zväzom sa zavŕšil vývoj hľadania vzťahov ku krajine, ktorá odstránila kapitalistické vykorisťovanie. Nastalo priaznivejšie obdobie politických, hospodárskych a kultúrnych stykov. Učiteľské zájazdy umožnili poznávať socialistickú spoločnosť a stretli sa s veľkým ohlasom v našej verejnosti. Pokroková časť československej spoločnosti tieto styky podporovala, lebo v nich videla posilňovanie boja za pokrok a nezávislosť našich národov.

- ¹ Státní oblastní archiv Brno, Fond B-26, *Komunisté 1920–1941*. Kart. 504, č. j. 12356/pres.
- ² Věstník Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě. Z *předsednictva ÚSJU*. XXIX, 16. února 1932, č. 18–19, s. 254.
- ³ Státní oblastní archiv Brno, Fond B-26, *Komunisté 1920–1941*. Kart. 504, č. j. 1517/pres. 2.
- ⁴ Státní oblastní archiv Brno, Fond B-26, *Komunisté 1920–1941*. Kart. 504, č. j. 16799/pres.
- ⁵ *Moravští učitelé do Ruska*. Lidové noviny, 42, 4. července 1934, č. 331, s. 7, podobne aj. č. 363, 22. července 1934, s. 2.
- ⁶ Uher, J.: *Několik pohledů na SSSR*. Brno, Moravský legionář 1934, s. 57.
- ⁷ Tamtiež, s. 51.
- ⁸ Tamtiež, s. 84–86.
- ⁹ *Návrat moravských učitelů z Ruska*. Lidové noviny 42, 22. července 1934, č. 363, s. 2.
- ¹⁰ *Nová činnost Exkursního odboru*. Věstník ÚSJU v zemi Moravskoslezské, XXXII, 10. listopadu 1934, č. 6, s. 68.
- ¹¹ Tento časopis venoval jedno celé číslo príspevkom o sovietskej pedagogike. J. Krejčík napísal článok *Hybné sily a cíle výchovy v SSSR a u nás*, J. Uher *Z proslovu se školskými odborníky SSSR*, P. Denk *Umělecká výchova dětí v Sovětském svazu* a F. Břenek *Konstruktéři* – Věstník ÚSJU v zemi Moravskoslezské. XXXII, 22. prosince 1934, s. 11.
- ¹² Uher, J.: *Několik pohledů na SSSR*. Brno, Moravský legionář 1934, s. 56.
- ¹³ Slavíkove články učitelia a pokroková verejnosť nikdy neprijali, preto autor prestal publikovať o školstve a výchove. Bližšie: Slavík, J.: *Jak se o sovětském školství referovatí nemá*. Národní osvobození, XI, 4. července 1934, č. 154, s. 6, podobne aj v č. 171, 25. července 1934, s. 7.
- ¹⁴ *Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů*. Díl III, Praha, Academia 1979, dok. č. 32, s. 65.
- ¹⁵ *Natália Sacová v Praze*. „Země sovětů“, III, 7. října 1934, č. 7, s. 103–105.
- ¹⁶ *Založení odbočky Společnosti pro hospodářské a kulturní zblížení so SSSR v Bratislavě*. Země sovětů, III, 4. července 1934, č. 4, s. 63.
- ¹⁷ *Uznanie SSSR de jure a jeho vstup do Spoločnosti národov*. Národná škola slovenská XIII, 1934–35, 15. října 1934, č. 3–4, s. 47.
- ¹⁸ Státní oblastní archiv Brno, Fond B-40, *Komunisté 1920–1941*, Kart. 230, č. 5286.
- ¹⁹ Zachovaný dokument policajného riaditeľstva v Brne z apríla 1935 uvádza 19 účastníkov zájazdu. Posledná členka zájazdu Božena Franzová je v prospekte, ktorý zaslali organizátori cesty Branislavovi Varsíkovi. O 20-člennom zájazde sa zmieňuje aj sovietska tlač. Bližšie: Státní oblastní archiv Brno, Fond B-40, *Komunisté 1920–1941*, kart. 230, č. 13159/pres., dokument z osobného archívu Branislava Varsíka a Charkovskij rabočij, 26. apríla 1935, č. 96.
- ²⁰ Amort, Č.: *Velká víra a naděje, dokumenty o vztazích československého lidu k národům SSSR v letech 1917–1945*. Praha, SPN 1968, dok. č. 70, s. 189–191.
- ²¹ Pavlík, O.: *Vývoj sovietskeho školstva a pedagogiky so zreteľom na školu povinnú*. Bratislava, SAVU 1945, s. 270.
- ²² Konvička, V.: *Výchovné profily SSSR*. Praha 1936, s. 40.
- ²³ Tamtiež, s. 39.

²⁴ Denk, P.: *Ze zájezdu moravských učitelů po SSSR*. Národní osvobození, VII, 22. května 1935, č. 119, s. 1.

²⁵ Konvička, V.: *Výchovné profily SSSR*. Praha 1936, s. 25–26.

²⁶ *Čechoslovackije pedagogi v Charkove*. Charkovskij rabočij, 26. apríla 1935, č. 96 (391), s. 8.

²⁷ *Jednatelská zpráva za správný rok 1934–35*. Věstník ÚSJU v zemi Moravskoslezské, XXXIII, 17. října 1935, č. 3–5, s. 36.

²⁸ Podľa pozostalostí účastníka zájazdu Josefa Mlejneka (1890–1979). Osobné dokumenty a materiály poskytol autorovi štúdie Pavel Mlejnek, žijúci v Telči II, Mládkova 248.

²⁹ Věstník ÚSJU v zemi Moravskoslezské, XXXIII, 28. listopadu 1935, č. 9–10, s. 127.

³⁰ Ůlehla, F.: *Co jsem viděl v SSSR*. Hlas lidu, 50, 9. listopadu 1935, č. 128, s. 2, podobne aj v č. 124, 24. října 1935, s. 2, č. 131, 16. listopadu 1935, s. 2 a č. 137, 30. listopadu 1935, s. 2.

³¹ Denkové príspevky pozitívne hodnotila aj nepedagogická tlač. V krátkych recenziách upozorňovala na jeho pedagogickú činnosť a literárnu tvorbu. Kultúrny styk so Sovietskym zväzom sa utužuje. Právo lidu — Večerník, 28. července 1935, č. 174, s. 5.

³² Na valnom zhromaždení Spoločnosti 21. 12. 1934 boli prijaté nové stanovy a názov tejto organizácie sa zmenil na Spoločnosť pre hospodárske a kultúrne styky so Sovietskym zväzom. Bližšie: *Dokumenty a materiály k dejinám československo-sovetských vzťahů*. Díl III, Praha, Academia 1979, dok. č. 37, s. 73.

³³ *Škola a výchova v SSSR*. Země sovětů (zvláštní vydání), IV. 1935, s. 2.

³⁴ Ľudovít Lašán (nar. 1909) pôsobil do r. 1936 v meštianskej škole v Hnúšti, v r. 1936–38 v Rimavskej Sobotě a do r. 1950 v Ratkovej. V rokoch socialistickej výstavby pôsobil ako docent čs. dejín na Pedagogickej fakulte UK v Trnave. Od r. 1977 žije na dôchodku v Bratislave. Ľudmila (nar. 1907) a Jozef (nar. 1904) Baumgartnerovci v čase zájazdu učili v meštianskej škole v Pezinku. V r. 1953–1964 pôsobili v ZDŠ v Štiavnických Baniach. Teraz žijú na dôchodku v Banskej Štiavnici. Bližšie: Osobné spisy Ľudovíta Lašana a manželov Baumgartnerovcov, Úrad dôchodkového zabezpečenia v Bratislave.

³⁵ Po zájazde prednášal Ľudovít Lašán na zhromaždeniach Socialistickej akadémie v Rimavskej Sobotě a v blízkom okolí. Podľa spomienok Ľudovíta Lašana poskytnutých autorovi štúdie.

³⁶ Lašán, Ľ.: *Obrázky z Ruska*. Národný front, I, 2. septembra 1945, č. 20, s. 4; o prednáške zo zájazdu sa zmieňuje Gemer-Malohont, XIX, 3. 4. 1937, č. 14, s. 4.

³⁷ Amort, Č.: *Velká víra a naděje, dokumenty o vztazích československého lidu k národům SSSR v letech 1917–1945*. Praha, SPN 1968, dok. č. 75, s. 196.

³⁸ *Zprávy Společnosti pro kulturní a hospodářské styky s SSSR*. Praha-Moskva, 1. září 1936, č. 6, s. 215.

СТАНИСЛАВ ГУРЧИК

ЧЕХОСЛОВАЦКО-СОВЕТСКОЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЕ В ОБЛАСТИ ПРОСВЕЩЕНИЯ И ПЕДАГОГИКИ С 1934 ПО 1935 ГГ.

После договора и налаживания дипломатических отношений между Чехословакией и Советским Союзом (9 июня 1934 г.) начинается период ин-

тенсивного сотрудничества в области просвещения. В 1934 и 1935 гг. посещают Советский Союз коллективные экспедиции учителей. Кроме профессио-

иальных педагогических вопросов интересовали участников и политические, экономические и культурные условия жизни. Широкая прогрессивная общественность Чехословакии встретила поездки учителей разных типов школ с уважением и симпатиями.

Статья описывает период повышенного интереса к советской школе и педагогике, когда при экскурсиях и стажировках возникали первые прямые контакты и связи. Сразу же после того, когда наладились дипломатические отношения, посетила Советский Союз группа моравских учителей под руководством Яна Угра. Далее следует весной 1935 г. группа учителей экспери-

ментальных школ, чтобы познакомиться с советскими школами и педагогическими учреждениями.

Результаты обеих экскурсий были использованы чехословацкими учителями на практике в школе и в широкой лекционной деятельности. Летом 1935 г. осуществились экскурсии организованные Обществом культурной и экономической связи с СССР. Педагогическая секция этого общества организовала для педагогической общественности беседы и серию лекций о советской педагогике. Чехословацко-советские связи в педагогике в 1934–1935 гг. имели большое значение в борьбе левого крыла против фашизма.

STANISLAV HURČÍK

CZECHOSLOVAK-SOVIET RELATIONS IN EDUCATION AND PEDAGOGICS IN THE YEARS 1934–1935

After establishing diplomatic contacts between the Czechoslovak Republic and the Soviet Union (9. 6. 1934) an era of intensive school contacts was started. In the years 1934–1935 mass teachers excursions come to the Soviet Union. Besides that professional educational interests were followed the participants of the excursions paid attention to political, economic and cultural conditions in the country. The progressive teachers' excursions were accepted by the progressive public with admiration and sympathies.

The study in question pays attention to the period of great interest paid to the Soviet school and pedagogics during which direct contacts in the form of excursions and study stays were realized. Immediately after establishing diplomatic contacts the Soviet Union was visited by

Moravian teachers led by professor Jan Uher. After him, in spring 1935, there was an experimental schools teachers' journey aimed at the establishing of relations with the Soviet schools and pedagogical institutions.

The results of both excursions were made use of in the educational practice and in a rich lecturing activity. In the summer of 1935 mass excursions were organized by the Society for Economic and Cultural Contacts with the U.S.S.R. Its pedagogical section held meetings and lectures also for educationalists. The Czechoslovak-Soviet connections of the years 1934–1935 contributed significantly to the forming of a progressive educational orientation and to the strengthening of the left-wing fight against the fascism.